

Столярчук О. А., старший
викладач кафедри загальної,
вікової та педагогічної психології
Київського університету імені
Бориса Грінченка, кандидат
психологічних наук

ВПЛИВ СІМ'Ї НА ФОРМУВАННЯ САМООЦІНКИ ДИТИНИ

В статті проаналізовано роль родини у формуванні самооцінки як базової психічної якості особистості, розкрито динаміку батьківського впливу на становлення оцінки дитиною самої себе.

Ключові слова: самосвідомість, самооцінка, регулятивна функція самооцінки, сім'я.

Проблема змісту та онтогенезу самооцінки фігурувала в працях Б.Г. Ананьєва, Бернса Р., Л.І. Божович, А.В. Захарової, І.С. Кона, М.І. Лісіної, В.С. Мерліна, Роджерса К., В.Ф. Сафіна, Є.І. Савонько, В.В. Століна й інших вчених. Однак дані стосовно впливу родини на формування самооцінки дитини впродовж її особистісного становлення часто мають фрагментарний та суперечливий характер, що зумовлює необхідність їх перегляду та оновлення. Отже, **метою статті** є аналіз специфіки ролі сім'ї у формуванні самооцінки дитини.

Однією із найбільш фундаментальних особистісних якостей є самооцінка. Вона відображає інформацію людини про себе, що надходить від інших, а також результати власної діяльності та рефлексії. За думкою І.І.Чеснокової, самооцінка з найперших моментів свого виникнення імпліцитно бере участь в регуляції поведінки. Також самооцінка є значущим компонентом структури самосвідомості, специфічно визначаючи і

спрямовуючи весь процес саморегуляції [1, 119]. Самооцінка тісно пов'язана з важливою психологічною потребою людини – прагненням до самоствердження, це відбивається у формуванні мети. У своїй діяльності особистість прагне досягнути таких результатів, які узгоджувались би з її самооцінкою. Відтак однією з базових функцій самооцінки є регулятивна.

Самооцінка не є вродженим та сталим утворенням особистості. Формування самооцінки відбувається поступово в процесі її діяльності та міжособистісної взаємодії. Психологічна наука стверджує, що нема практично жодного соціального і психологічного аспекту особистості, який би не лежав коренями свого формування у родинному вихованні. Не є винятком і самооцінка дитини. Її розвиток в онтогенезі відбувається шляхом поступової інтеріоризації дитиною зовнішніх оцінок значущих дорослих, першочергово батьків. По суті, з усіх соціальних факторів, що впливають на формування самооцінки особистості, родина залишається найважливішим і найвпливовішим чинником. Сім'я є тим первинним суспільним осередком, вплив якого дитина відчуває дуже рано, будучи при цьому найсприятливішою до зовнішнього впливу. Побутові умови, матеріальний рівень родини, а також рід занять, освіти, стосунки батьків опосередковано, але суттєво впливають на Я-концепцію дитини. Також внутрішня атмосфера родини впливає на самооцінку дитини, причому ефект цього впливу накопичується з віком, відбиваючись у структурі особистості.

Зародження самооцінки відбувається у ранньому віці, коли, розвиваючись, діти не тільки поглиблюють розуміння себе, але і починають оцінювати власні якості. Самооцінка формується у ранньому дитинстві по мірі того, як діти вибудовують моделі «Я» в ході взаємодії зі значущими дорослими, головними з яких є батьки. А.В. Захарова походження самооцінки в її ранніх формах пов'язує з розвитком у дитини предметних дій і мовлення та підкреслює, що самооцінка є соціально зумовленим психічним утворенням. В якості показників формування самооцінки фігурують феномен образу «Я», формування здатності розрізняти загальну та часткову оцінку

дорослого та розвиток базової довіри до людей і до себе, автономії й ініціативи [2, 12].

Сафін В.Ф. слушно зауважує, що дошкільники правильно усвідомлюють і оцінюють свої узагальнені моральні якості, що виявляються в процесі групової гри. Однак дітям цього віку притаманні суб'єктивізм і ситуативність у самооцінці. Також виявляється ефект «дзеркальності» – перенесення дитиною оцінки батьків на самооцінку [4, 69]. Індивідуальний досвід дитини більше бере участь у формуванні когнітивного компоненту образу самого себе, тоді як його афективний прояв формується під впливом спілкування з батьками.

Вступ дитини до школи викликає зміну її статусу й є випробуванням стійкості попередньо закладеної самооцінки. Оцінка батьків тепер конкурує з позицією вчителя щодо результатів навчання дитини. Важливо, що більшість радянських психологів (Л.І. Божович, Г.О. Люблінська, Л.М. Фрідман) та інші, підкреслюють вагомість впливу педагога на самооцінку дитини молодшого шкільного віку, тоді як американські дослідники Ф. Райс, Д. Шеффер схильні надавати перевагу механізмам родинного виховного впливу та порівнянню дитини себе з ровесниками. Визнаючи ставлення вчителя до молодшого школяра дієвим важелем його самопочуття, вважаємо доречним підкреслити роль здійснення батьками емоційної підтримки дитини в процесі її шкільного навчання. Складності адаптації шестирічки до шкільного навчання, пристосування до нового кола соціальної взаємодії можуть похитнути не зміцнілу ще самооцінку дитини. Тому увага батьків, інтерес до здобутків і негараздів дитини слугує запорукою збереження її впевненості в собі. У цьому віці спостерігається тенденція перенесення змісту парціальної самооцінки дитини, що стосується успішності її навчання, на загальну особистісну самооцінку.

Особливої інтенсивності, різноманітності та глибини процес формування самооцінки досягає у підлітковому періоді. З цією обставиною пов'язаний новий рівень розвитку образу «Я» та Я-концепції підлітка. В

цьому віці самооцінка набуває для особистості не меншого, а часто навіть більшого значення, ніж оцінка дорослих. Вплив батьків на самооцінку підлітків знижується, натомість зростає чутливість до думки ровесників, тому підлітковий період є свого роду лакмусом успішності виховного впливу батьків на особистісне формування дитини.

В.Ф. Сафін наголошує, що самооцінка підлітків починає визначатися вимогами ровесників і референтної групи. Вона базується на аналізі власних дій, вчинків у порівнянні себе з іншими, з прийнятими в групі ровесників еталонами. З метою збереження самооцінки підлітки вдаються до захисних механізмів. Більш розвиненими й об'єктивними є все-таки парціальні самооцінки. Стабільна адекватна самооцінка, на основі якої формулюються цілі діяльності, виступає умовою формування стійких рис особистості [4, 70].

Юнацький період виразно ілюструє загальні тенденції та напрямки розвитку самооцінки – підсилення процесів диференціації та інтеграції у становленні її змісту та специфічних характеристик, її дієвості як механізму довільної психічної регуляції. Якщо підлітки при здійсненні оцінки своїх якостей посилаються на зовнішні чинники – думку ровесників, дорослих, то самооцінка старшокласників набуває виразного інтеріоризованого характеру, спираючись на вже наявні внутрішні еталони. Однак скрутні життєві обставини можуть розхитати ще не зміцнілу самооцінку молодого людини, і за таких умов особливої значущості набуває підтримка батьків. В юнацькому віці оцінкові еталони, визначаючись ідеалом, в якому виступають різні види оцінок, що надаються юнакові ровесниками та батьками, вчителями, в плані «Я» спрямовуються на пошуки відповіді на питання, якою є особистість в очах оточуючих, наскільки вона відрізняється від інших і наскільки схожа чи наближена до свого ідеалу.

Отже, самооцінка є сплавом фактору соціального оточення дитини та її власної психічної діяльності. Зародження самооцінки в ранньому дитинстві відбувається завдяки виховному впливу батьків та визначає її подальшу адекватність та стійкість. В процесі подальшого особистісного становлення

дитини вплив батьків на формування її самооцінки зменшується, поступаючи іншим соціальним чинникам.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у вивченні ролі альтернативних соціальних інституцій (ровесників, ЗМІ) на формування самооцінки дитини.

ЛІТЕРАТУРА

1. Болотова А.К. Развитие самосознания личности: временной аспект / А.К. Болотова // Вопросы психологии. – 2006. – № 2. – С. 116-125.
2. Захарова А.В. Структурно-динамическая модель самооценки / А.В. Захарова // Вопросы психологии. – 1989. – № 1. – С. 5-14.
3. Психология человека от рождения до смерти. Психологический атлас человека / Под ред. А.А. Реана. – СПб.: Прайм-ЕВРОЗНАК, 2007. – С. 465-473.
4. Сафин В. Ф. Динамика оценочных критериев в подростковом и юношеском возрасте / В. Ф. Сафин // Вопросы психологии. – 1982. – № 1. – С. 69-75.

В статье проанализирована роль семьи в формировании самооценки как базового психического качества личности, раскрыта динамика родительского влияния на становление оценки ребенком самого себя.

Ключевые слова: самосознание, самооценка, регулятивная функция самооценки, семья.

The role of family is analysed in forming of self-appraisal as base psychical quality of personality, the dynamics of paternal influence is exposed on becoming of estimation a child itself.

Keywords: self-appraisal, functions of self-appraisal, family.